

**M.K.ATATÜRK VƏ
AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ ƏLAQƏLƏRİNƏ DAİR****M.M.SOFİYEV
Bakı Dövlət Universiteti**

Birinci Dünya müharibəsində məğlub olmuş Türkiyə özünün iqtisadi, siyasi, hərbi vəziyyətinin son dərəcə ağır olmasına baxmayaraq, erməni daşnaklarının Rusiyadan dəstək alaraq, azəri türklərinə qarşı soyqırımının qarşısını almaq üçün Azərbaycan Demokrat Cümhuriyyətinin yardım haqqındakı xahişini rəğbətlə qarşılımış və Türk ordusunun Qafqaz əməliyyatına başlamasına icazə vermişdir. Türk ordusu azəri türklərini daşnak ermənilərinin təhlükəsindən xilas etmişdir.

Azəri türklərinin xilas edilməsi qəhrəman türk əsgərlərinin qurbanları hesabına olmuşdur. Bu qələbədə 1130 türk əsgəri və zabiti şəhid olmuşdur. Bu şəhidlərin qəhrəmanlığını əbədiləşdirmək üçün Bakının ən görkəmli yerində xatirə abidəsi ucaldılmışdır.

1918-ci ildən İngiltərə-Fransa və Yunanıstan müdaxiləsinə qarşı milli-azadlıq mübarizəsinə başlayan Türkiyə bu mübarizədə tənha qalmışdı. Ona görə də M. Kamal paşa 1920-ci il aprelin 26-da yardım üçün Sovet Rusiyasına məktubla müraciət etmişdi. Rusiya bu müraciətə ona görə müsbət cavab vermişdir ki, İngiltərə və Fransanın başçılığı ilə 14 dövlətin hələ möhkəmlənməmiş Sovet Rusiyasını boğmaq məqsədilə ona qarşı başlanmış müdaxiləçi qüvvələri parçalasın. Lenin istəyirdi ki, İngiltərə və Fransaya qarşı mübarizəyə qalxmış Türkiyə xalqının qüvvəsindən Rusiya sərhədlərindən uzaqlarda da istifadə etsin. Məhz ona görə də gənc Sovet dövləti özünün məhdud imkanlarına baxmayaraq, işğalçılara qarşı mübarizə aparan Türkiyə xalqına yalnız 1920-ci ilin yayına qədər 6 min tüfəng, 5 milyondan çox patron, 17.600 top gülləsi və 200,6 kiloqram külçə şəklində qızıl göndərmişdir (1). Türkiyə xalqına verilən bu qızılın Sovet hökuməti tərəfindən deyil, Rusiya türkləri tərəfindən göndərilməsi haqqında Türkiyə tarixçisi Əli Kamal Məram yazır: «Keçən il ölkəmizdə vəfat edən Buxaranın keçmiş prezidenti Osman Qocaoğlu (2) tərəfindən verilən bəyanatda Sovetlər tərəfindən Türkiyəyə verilən qızılın hamısı Rusiya türkləri tərəfindən toplanıb, bizə göndərilmək üçün Lenin hökumətinə verilməsi aydınlaşdırılmışdır (3).

Yalnız onu demək kifayətdir ki, Azərbaycan türkləri «Türkiyə milli-azadlıq hərəkatına yardım fondu» təşkil edərkən nənələ-

rimiz qədim qızıl əşyalarını, ana və bacılarımız qızıl qol və boyunbağlarını, üzüklərini, qızıl sırğa və tanalarını təmənnəsiz olaraq həmin yardım fonduna vermişdi ki, Türkiyə onları satıb silah alsın və düşmən üzərində qələbə çalsın.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan XI Qırmızı Ordu tərəfindən işğal edildikdən sonra da Türkiyəyə olan rəğbətini və məhəbbətini gizlətməmişdir. Azərbaycan Sovet Respublikası azadlıq uğrunda mübarizə aparan türk xalqına və onun ölkəsinə qarşı yönəldilmiş işğalçı planlar hazırlayan iri dövlətlərə, birinci olaraq, İngiltərə hökumətinə öz etirazını bildirərək, onun qarşısında tələblər qoyurdu. İngiltərə hökuməti XI Qırmızı Ordu hissələri tərəfindən Bakıda əsir alınmış ingilis zabitlərinin azad edilməsini tələb edərkən Azərbaycan Sovet Respublikasının Xarici İşlər Komissarı M.D.Hüseynov 1920-ci il sentyabrın əvvəllərində Tiflisdəki ingilis nümayəndəsi Lyuk vasitəsi ilə bildirmişdi ki, Azərbaycan hökuməti əsir edilmiş ingilis zabitlərini yalnız Malta adasına sürgün edilmiş Anadolu üsyançıları ilə dəyişə bilər. Azərbaycan Respublikası və azadlıq uğrunda mübarizə aparan Türkiyə arasında həmrəylik üçün gözəl nümunə olan bu təklifi İngiltərə hökumətinin başçısı Kerzon rədd etmişdir (4).

Ermənistanda və Gürcüstanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra daşnaqlar və menşeviklər əvvəlki kimi açıq fəaliyyət göstərə bilmədikləri üçün Sovet Azərbaycanı düşmənlərə qarşı mübarizə aparan türk xalqına hərtərəfli yardım etməyə başlamışdır. 1921-ci il martın 23-də Azərbaycan Sovet Respublikasının Xalq Xarici İşlər komissarının Türkiyə hökumətinə göndərdiyi teleqramda deyirdi: «İndi, Azərbaycan Sovet hökuməti türk xalqına olan qızgın rəğbətini sübut və ona mümkün qədər yardım etmək imkanı əldə etmişdir. Sovet Gürcüstanının köməyi ilə Bakıdan Qarsa türk xalqı üçün 30 sistern neft və 2 sistern benzin göndərir, Bu ilk neft karvanına Tiflisdə 8 sistern ağ neft də əlavə olunacaq».(5)

Türk xalqının neft və neft məhsullarına zəruri ehtiyacına yardımla əlaqədar Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökumətinin sədri Mustafa Kamal Paşa Azərbaycan hökumətinin bu təmənnəsiz yardımına böyük qiymət verərək, 1921-ci ilin iyul ayının 10-da Azərbaycan Sovet Respublikasının Xalq Komissarlar Şurasının sədri N.Nərimanova göndərdiyi teleqramda azad Azərbaycan xalqına səmimi surətdə təşəkkür edirdi. (6)

Türkiyə ordusu 1921-ci ilin mart ayında İnönü kəndi yaxınlığında yunan ordusu üzərində ikinci qələbə çaldı. Türkiyə xalqının işğalçı qüvvələr üzərindəki bu qələbəsi münasibəti ilə Azərbaycan İnkilab Şurasının sədri N.Nərimanov və Azərbaycan Xarici İşlər komissarı Azərbaycan xalqı adından 1921-ci il 27 aprel tarixli təbrik teleqramında türk xalqını səmimiyyətlə alqışlayırdı. (7)

Türkiyə ordusunun sentyabrın 13-də Sakaryadakı, qələbəsi münasibətilə Şərq cəbhəsi komandanı Kazım Qara Bəkir Paşa Azərbaycan Sovet Respublikasının Xalq Komissarlar Şurasının sədri N.Nərimanova teleqram göndərmişdi. N.Nərimanov cavab teleqra-

mında Türkiyənin azadlıq uğrunda vuruşan türk əsgərlərini təbrik edərək yazmışdı: «Bu qələbə münasibətilə Türkiyə əsgərlərinə və Böyük Millət Məclisinə mənim təbrikimi çatdırın (8).

Nəhayət, 1921-ci il oktyabrın 13-də Qarsda bir tərəfdə Türkiyə, digər tərəfdə Ermənistan, Gürcüstan və Azərbaycan Sovet Respublikaları arasında 20 maddədən və 3 əlavədən ibarət dostluq müqaviləsi imzalandı (9). M.K.Atatürk Qars konfransı gedişində erməni nümayəndəliyinin bəd niyyətlərinin əleyhinə olaraq, Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində qalmasını Türkiyə nümayəndə heyəti qarşısında vacib vəzifə kimi qoymuş və nəticədə məqsədinə nail olmuşdu. Qars müqaviləsindən dərhal sonra Türkiyə ilə Azərbaycan əlaqələri diplomatik sahələrdə də genişləndi. Belə ki, 1921-ci ilin oktyabrından Ankaraya gedən Azərbaycanın ilk səfiri İbrahim Əbilovu Mustafa Kamal Paşa qəbul etmiş, qəbul zamanı İ.Əbilov Azərbaycan hökuməti adından Qafqaz Süvari Ordusunun qızıl xəncərini Kamal Paşaya hədiyyə vermişdir. Xəncərin üzərində belə yazılmışdı: «Azərbaycan fəhlə-kəndli hökumətindən türk inqilabının qəhrəmanı Mustafa Kamal paşaya xatirə».

M.Kamal Paşa həmin ayın 18-də Azərbaycan SSR səlahiyyətli nümayəndəliyinin binası üzərində bayrağın qaldırılması münasibətilə demişdi:

«... bugünkü bayramın mənim üçün əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müstəqil Azərbaycan Sovet Hökumətinin bayrağını qaldırmaq mənə nəsib oldu» (10).

Türk xalqının adət-ənənəsinə, tarixinə, mədəniyyətinə yaxşı bələd olan İbrahim Əbilov o zaman Türkiyədə səfir işləyərkən hökumət dairələrində, şəxsən Mustafa Kamal Paşanın yanında xüsusi hörmət qazanmışdı.

Mustafa Kamal Paşa Atatürkün azəri türklərinə olan sevgisi İbrahim Əbilovla şəxsi dostluğuna səbəb olmuş və hətta onun dünyaya gələn övladına da Anadolu adını M.Kamal Paşa vermişdir.

İbrahim Əbilov 1923-cü il fevral ayının 23-də İzmir şəhərində İqtisadi konfransda çıxışından sonra, ürək tutmasından vəfat etmiş, Atatürkün göstərişi ilə onun cəsədi Misirdən və Hindistandan çağırılmış xüsusi cərrah həkimlər tərəfindən uzun müddət üçün mumyalanıb İtaliyanın «Rono» gəmisində Bakıya göndərilmişdi.

Qars müqaviləsindən sonra da Azərbaycan Respublikasının türk xalqına, yardımını, davam etmişdir. 1922-ci il yanvarın 24-dən martın 15-nə qədər Batum limanı vasitəsilə Anadoluya aşağıdakı miqdarda neft və neft məhsulları göndərmişdir: neft – 960 ton (60 000 pud), benzin - 80 ton (5 000 pud), mazut - 48 ton (3 000 pud), maşın yağı - 6 tona yaxın (370 pud) (11).

Ümumiyyətlə, «Azneftsindikat» yalnız Batumi limanı vasitəsilə 1922-ci ildə Türkiyəyə 9 294 ton neft, 340 ton benzin göndərmişdir (12).

Türkiyənin xarici bazarla əlaqəsi kəsildiyindən bu çətinliyi aradan qaldırmaq məqsədilə Azərbaycan Sovet Respublikası, Türkiyə tacirləri ilə əlaqə yaradaraq, onlara idxal-ixrac sahəsində lazımı

şərait yaratmışdır.

1921-ci il yanvarın 13-də Türkiyədən aşı maddə gətirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Türkiyənin «Əncil» kooperativinin nümayəndəsi Halim Sabitlə müqavilə imzalamışdır. (13)

1921-ci il noyabrın 5-də Bakı İcraiyyə Komitəsi tibbi ləvazimat almaq üçün «İstiqamət» aptekinin sahibi Əbdürrəhman Kosazadə ilə müqavilə bağlamışdır. (14)

Belə müqavilələr türk tacirləri İmran Hacızadə, Nazim bəy və başqaları ilə də bağlanmışdır. (15)

Azərbaycan Sovet Respublikasının gördüyü bu tədbirlər Türkiyə ilə əlaqələrin genişlənməsinə yönəlmişdi. Türkiyə ilə ticarət əlaqələri sonrakı illərdə xeyli artmış və 1923-1924-cü illərdə «Azneftsindekat» təşkilatı Türkiyəyə aşağıdakı miqdarda neft və neft məhsulları ixrac etmişdir: neft – 16.931 ton, motor yanacağı – 2 695 ton, silindr yağı – 595 ton, benzin – 509 ton, maşın yağı – 233 ton, mazut – 180 ton, toxucu dəzgahlar üçün sürtgü yağı – 48 ton. (16)

Elmi və mədəni əlaqələr sahəsindəki bəzi məqamlardan danışarkən qeyd etməliyik ki, Türkiyənin dilçilik sahəsindəki islahatında Azərbaycan Sovet Respublikasının mədəni quruculuq təcrübələrinin böyük rolu olmuşdur. Sovet Azərbaycanında aparılan yazı islahatının Türkiyədə keçirilən yazı islahatına böyük təsiri olmuşdur. 1926-cı ilin fevral-mart aylarında Bakıda türkoloqların birinci qurultayı keçirilmiş, türk dili qrupuna daxil olan xalqların istifadə etdikləri ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir.

SSRİ MİK-nin nəzdində olan Şərqsünəslıq Elmi Cəmiyyətinin və Azərbaycanı öyrənən cəmiyyətin təşəbbüsü ilə çağırılan birinci ümumittifaq türkoloji qurultay fevralın 27-dən martın 6-na qədər öz işini davam etdirmişdir. (17)

Sovet hökuməti hələ 1926-cı il 1 fevral tarixli notasında aşağıdakı türk alimlərini türkoloji qurultayın işində iştirak etməyə dəvət etmişdir: professor Köprülüzadə Fuad bəy, professor Nəcibə Assim, professor Hüseynzadə Əli bəy, tarixçi Şəmsəddin bəy, muzey direktoru Ethem bəy. (18)

Lakin, qurultayın işində yalnız professor Köprülüzadə Fuad bəy və professor Əli bəy Hüseynzadə iştirak etmişdir. İstanbul universitetinin professoru Köprülüzadə Fuad bəy «Türk xalqlarının ədəbi dilinin inkişafı» mövzusunda məruzə etmişdir. (19) Həmin alimlər Bakıdan Türkiyəyə qayıtdıqdan sonra orada xüsusi elmi dilçilik komissiyası təşkil etmişdilər. Bu komissiya Azərbaycanda keçirilən islahata bənzər Türkiyədə xüsusi yazı islahatı ilə məşğul olmalı idi (20).

Bakıda çağırılan türkoloji qurultayın yeni əlifba haqqında irəli sürdüyü ideyalar Türkiyənin mütərəqqi ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılanırdı. Bu məsələdən bəhs edən «Hakimiyyətə milliyyə» qəzeti 1926-cı il 12 mart tarixli nömrəsində yazırdı: «Türkiyə artıq yeni latın əlifbasını qəbul etmişdir. Buna bizi eyni zaman-

da Bakı türkoloji qurultayı çağırır. Biz onun səsini dinləməliyik.» (23)

Başda bir sənəddə oxuyuruq: «Bu yaxınlarda Bakıda çağırılan türkoloji qurultayın təsiri Türkiyədə geniş şəkildə hiss ediləcək dərəcədə özünü göstərməkdədir. Türkiyədə latın əlifbası ideyasının həyata keçirilməsinin tərəfdarları çoxalmaqdadır. Ona görə də bu yaxınlarda hökumət dilçilərdən ibarət komissiya yaradıb, komissiyanın vəzifəsi bu islahatın məqsədə uyğunluğunu və mümkünlüyünü öyrənməkdən ibarətdir.» (22)

Qurultaydan sonra Şərqi respublikalarının dilində yazılmış dərslikləri, bədii ədəbiyyatı, islahat üçün lazım olan bütün materialları Türkiyə maarif təşkilatlarına, göndərməklə onlara əlifba islahatında yaxından köməklik göstərilirdi. (25) Türkiyənin bir çox təşkilatları Xaricə Ümumittifaq Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinə (XÜMƏC) müraciət edərək, onlara Azərbaycan və başqa türk dillərində, yazılmış müxtəlif ədəbiyyat göndərilməsini xahiş edirdilər.

Bu məqsədlə «Rəsmi ay» nəşriyyatı müraciət edərək, kəndlilər, fəhlələr, qadınlar arasında savadsızlığın ləğv edilməsi üçün istifadə olunan dərsliklərin və başqa materialların göndərilməsini xahiş etmişdir. (27) Türkiyə dilçilik komissiyası dəfələrlə sovet təşkilatlarından Azərbaycan dilində nəinki dilçilik üzrə tədris ədəbiyyatı, hətta elmi-texniki ədəbiyyat, xüsusilə riyaziyyat, kimya, biologiya və tikinti işlərinə dair də materiallar almışlar. (25)

Türkiyə hökumətinin xahişi ilə Ankarada Ali hüquq məktəbləri üçün Azərbaycan Kitab Palatası 1929-cu ilin iyun-iyul aylarında türk dillərində külli miqdarda hüquq ədəbiyyatı, xüsusilə Azərbaycan SSR-in Konstitusiyasını, Azərbaycan SSR-nin sərəncamlar və qanunlar məcmuələrini, qanunlar məcəllələrini, o cümlədən qadınların vəziyyəti haqqındakı qanunların və Azərbaycan Ədliyyə Komissarlığının müxtəlif materiallarını göndərmişdir. (26)

Təkcə 1930-cu ilin 2-ci yarısında XÜMƏC Türkiyəyə Azərbaycan və tatar dillərində 224 adda və özbək, türkmən dillərində yazılmış 233 adda kitablar, həmçinin dövrü mətbuat və s. göndərmişdir (27).

Türkiyə də öz növbəsində Azərbaycana bəzi məsələlərdə kömək edirdi. M.K.Atatürk Azərbaycan xalqının maariflənməsi üçün Türkiyədən Azərbaycana ədəbiyyatçı, tarixçi, pedaqoq və sair sahələri əhatə edən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin göndərilməsini zəruri hesab etmişdir.

Türkiyə mütəxəssisləri Azərbaycanın orta məktəblərində, texnikumlarında və ali məktəblərində böyük fədakarlıq göstərmişlər. Onlardan İsmayıl Hikməti, Mühyəddini, doktor Xəlil Fikrəti, Əhməd Cövdəti və b. göstərmək olar. Onlar yalnız dərs deməklə kifayətlənmirdilər, eyni zamanda elmi əsərlər də yazırdılar.

Türkiyə mütəxəssislərinin xidmətlərindən danışarkən yalnız bir faktı söyləmək kifayət edər ki, İsmayıl Hikmətin 1928-ci ildə Bakıda nəşr etdirdiyi 2 cildlik «Azərbaycan ədəbiyyat tarixi» kitabı uzun müddət ali məktəblərin dərsliyi olmuşdur.

Azərbaycan Türkiyənin aşağıdakı cəmiyyət və idarələri ilə kitab mübadiləsi edirdi: «Tarix Qurumu», «Dil qurumu», «Maarif Nazirliyi», «Səhiyyə nazirliyi», «Ədliyyə nazirliyi», «Kənd təsərrüfatı nazirliyi», Ankara və İstanbul universitetlərinin fakültələri, «Darülbədaye teatri», «Kadro və Cümhuriyyət» nəşriyyatları və s. (28).

Türkiyə Respublikası isə Azərbaycanın aşağıdakı idarələrindən kitab alırdı: «Azneft idarəsi», «Azərbaycan Torpaq Nazirliyi», «Azərbaycanı öyrənən və tədqiq edən cəmiyyət», «Türk əlifbası komitəsi», «Azərbaycan Xalq Komissarlar Şurası», «Azərbaycan Mərkəzi Statistika İdarəsi», «Azərbaycan Kitab Palatası», «Bakı ixtoloji laboratoriyası», «Azərbaycan iqtisadi xəbərləri» jurnalı nəşriyyatı, «Bakı Universiteti».(29)

Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında musiqi əsərləri mübadiləsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycanla Türkiyə arasında bu sahədəki əlaqələr Türkiyədə Respublika yarandıqdan sonra başlamış və davam etdirilmişdir. 1932-ci il avqust ayının 22-də Ümumittifaq Xaricə Mədəni Əlaqə Cəmiyyəti özünün Türkiyədəki səlahiyyətli nümayəndəsi V.Brouna yazırdı ki, «musiqi əsərlərinin mübadiləsi ilə əlaqədar olaraq Türkiyə Konservatoriyasına vermək üçün sizə Azərbaycan xalq mahnıları, Üzeyir bəy Hacıbəyovun və Müslüm Maqomayevin musiqi əsərlərini göndəririk, bundan sonra da Bakıda nəşr olunan bu kimi əsərlərin göndərəcəyik. Bu şərtlə ki, Türkiyə Konservatoriyası da türk musiqisinə dair öz materiallarını Azərbaycana göndərsin».(30)

Bu sahədə əlaqələr qarşılıqlı olmuşdur. Belə ki, Azərbaycan dinləyiciləri türk xalqının musiqi mədəniyyətilə, türk xalq mahnıları ilə və ən məşhur türk bəstəkarlarından Əhməd Ədnanın, Ülvi Camalın, Əkrəm Zəkinin, Calal Rəşidin və s. əsərləri ilə tanış olmaq imkanı əldə edirdilər.

Lakin Türkiyə musiqi məktəbləri yeni yarandığına görə onların musiqi ədəbiyyatı məhdud idi. V.Broun bu haqda belə yazırdı: «Təəssüflə qeyd etməliyik ki, Türkiyə musiqisinin yenicə yaranması ilə əlaqədar (31) musiqi məktəbləri mübadilə üçün çox az ədəbiyyat göndərirlər.» (32)

Türkiyənin musiqi ictimaiyyəti, xüsusilə ayrı-ayrı musiqi xadimləri SSRİ-də, o cümlədən Cənubi Qafqaz sovet respublikalarında musiqi elminin inkişafı üçün Sovet hökumətinin yaratdığı şəraiti öyrənməyə böyük maraq göstərirdilər.

SSRİ-nin Türkiyədəki səlahiyyətli nümayəndəsi V.Broun 1934-cü il mayın 13-də Zaqafqaziyanın Xaricə Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin sədrinə yazırdı: «Ankara Konservatoriyasının direktoru, respublika orkestrinin baş direktoru Zəki bəy iyun ayında Bakıya gəlmək və yerli orkestrə dirijorluq etmək üçün teleqrafla dəvətnamə almışdır. Zəki bəy artıq öz razılığını vermişdir, lakin o xahiş edir ki, qızını da özü ilə bərabər Bakıya aparmasına icazə versinlər. Mənə belə gəlir ki, bu məsələ heç bir narazılığa səbəb

olmaz, belə ki, səfirlik onun qızına icazə verər, çünki bu məsələ maddi cəhətdən əlavə xərclər tələb etmir, çünki Zəki bəy sovet pulu ilə Bakıdan ona təklif olunan qonorardan imtina edir, yalnız gəmi məsələsi qalır. Batum vasitəsilə bizim müntəzəm səfər edən gəmilərimiz olmadığı üçün yəqin ki, Zəki bəy Odessa vasitəsilə gedəcək. Artıq dərəcədə xahiş edirəm ki, bu qastrolu təşkil edəcək Bakı təşkilatı ilə əlaqəyə girib, bu vəziyyəti bütünlüklə onlara aydınlaşdırasınız. Ümid edirəm ki, Zəki bəyin Tiflisə gəlməsindən istifadə edərək musiqi əməkdaşlığı haqqında və ya konsert təşkil etmək haqqında işgüzar əlaqədə olacaqsınız». (33)

Bəzən türk mütəxəssisləri SSRİ-də bir neçə il yaşamaq haqqında öz arzularını bildirirdilər. Ankara Musiqi Məktəbinin professoru Mahmud Raqıp bəyin 1934-cü il mayın 28-də məşhur sovet musiqi tənqidçisi V.M.Belyayevə göndərdiyi məktubunda yazırdı ki, «mən Sovet İttifaqındakı Şərq xalqlarının musiqisi sahəsində təkmilləşmək üçün Moskvaya gəlib 2-3 il orada qalmaq istəyirəm. Mən türk xalqlarının ləhcəsində danışa bilirəm. Həmin müddət ərzində rus dilini də öyrənməyə çalışacağam. Amma maliyyə çətinliyi vardır. Ona görə də məni SSRİ-nin hesabına dəvət edə bilməzsiz-nizmi? Mən öz layihəmə cavab gözləyirəm.» (34)

Bütün bunlarla bərabər mədəni əlaqələr sahəsində çətinliklər mövcud idi. M.K.Atatürk bir millətin iki məkanda və müxtəlif ictimai quruluşda yaşamasının törətdiyi çətinlikləri və maneələri çox gözəl dərk edirdi. Eyni zamanda türk xalqlarının gələcəkdə bir olacaqlarına inanırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. «Документы внешней политики СССР». Том III. М., 19.. С. 675; Жур. «Международная жизнь», 1963, №11, с.148.
2. Osman Qocaoğlu 1968-ci ildə Türkiyədə vəfat etmişdir.
3. Əli Kemal Meram. Türk-rus ilişkileri tarihi. İstanbul, 1969. S.265
4. Хейфен А.Н. Советская Россия и сопредельные страны Востока в годы гражданской войны (1918-1920), М., 19... , с. 119.
5. «Документы внешней политики СССР». Том IV. М., с.17.
6. Газета «Бакинский рабочий», 10 июля 1921 г.
7. «Коммунист» qəzeti, 27 may 1921-ci il.
8. Газета «Бакинский рабочий», 15 сентября 1921 г.
9. Müqavilənin tam mətni üçün bax: «Документы внешней политики СССР». Т. IV, М., 1960. S. 420-429.
10. Кемал Ататюрк. Избранные речи и выступления. М., 1966. S.168
11. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 735, siyahı I, iş 441, vərəq 53.
12. «Краткие сообщения института востоковедения». Том XXVI. М., 1958. С.80.
13. Gürcüstan SSR OİMDA, fond 735, siyahı 1, iş 177, vərəq 3.
14. Yenə orada, iş 178, vərəq 4.
15. Yenə orada, iş 640, vərəq 4.
16. «Краткие сообщения института востоковедения» том. XXIV. М., 1958. С.90.
17. «Документы внешней политики СССР». Том 9. С.716-717
18. Yenə orada. S.70.

19. Yənə orada. S. 717; журнал «Новый Восток», 1926. № 12. С.334-341.
20. Королькова. Латинский алфавит в Турции. Журнал «Новый Восток», № 13-14, 1926. С.457.
21. «Hakimiyyətə milliyyə»qəzeti, 12 mart 1926-cı il.
22. SSRİ OİMDA. Fond 4459, siyahı 2, iş 61, vərəq 19.
23. Yənə orada. Fond 5283, siyahı 4 iş 44, vərəq 6,28.
24. SSRİ OİMDA. Fond 5283, siyahı 4, iş 44, vərəq 4.
25. Yənə orada. Siyahı 4 iş 70, vərəq 32-34.
26. Yənə orada. Siyahı 4 iş 44, vərəq 57-58.
27. Yənə orada. Siyahı 4, iş 55, vərəq 81.
28. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 613, siyahı I, iş 211, vərəq 23.
29. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 613, siyahı I, iş 10 və 41, vərəq 2, 202.
30. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 613, siyahı 1, iş 64, vərəq 22.
31. Burada not əsasında yazılan musiqi nəzərdə tutulmalıdır.
32. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 613, siyahı 1, iş 158, vərəq 2.
33. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 613, siyahı 1, iş 158, vərəq 14.
34. Gürcüstan SSR OİMDA. Fond 613, siyahı 1, iş 158, vərəq 20.

М.К.АТАТЮРК И АЗЕРБАЙДЖАНО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ

М.М.СОФИЕВ

РЕЗЮМЕ

Статья написана на основе привлечения широкого круга источников и архивного материала, которые вводятся в научный оборот.

Статья посвящена политическим, экономическим и культурным взаимоотношениям двух стран.

M.K.ATATURK AND AZERBAIJAN-TURKISH RELATIONS

M.M.SOFIYEV

SUMMARY

The article « M.K.Ataturk and Azerbaijan-Turkish relations » is written on the basis of attraction of the broad audience of sources and an archival material which entered in a scientific evolution.

The article is devoted to the political, economic and cultural relations of two countries.